

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

SERES ATTILA

A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra
1979–1990 között

JÁNK ISTVÁN

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon
innen és túl

KUCSERA BENCE – VARGA-PÉTERFI PETRA

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép-
és Kelet-Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

HORECZKI RÉKA

A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke
megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban

BALI JÁNOS

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2024/ 1. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bakk Miklós, Bali János, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán,
Nagy Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc,
Rácz Szilárd, Salamin Géza, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc,
Szoatak Szilvia, Tóth Géza, Török Ibolya, Tózsér Anett

Felelős szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2024, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK	6
Seres Attila A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra 1979–1990 között	6
Jánk István Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon innen és túl	43
Kucsera Bence – Varga-Péterfi Petra Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet- Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat	60
Horeczki Réka A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban	75
Bali János Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben	87
ABSZTRAKTOK	100

Kucsera Bence

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

Varga-Péterfi Petra

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet-Európában

2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

Kárpát-haza Szemle, 2024 (1), pp. 60–74., 101–102.

DOI-azonosító 10.64605/KHSZ.2024.1.03

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet-Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

A különböző társadalmi csoportokon belüli és a társadalmak közötti bizalommal kapcsolatos kutatások szerves részét képezik a szociológiai és társadalomtudományi diskurzusnak. Ezek a kutatások ugyanakkor ritkán helyezik fókuszba összehasonlító jelleggel a közép- és kelet-európai országokat, és nem foglalkoznak a határmentiség kérdésével. Mi több, biztos, hogy nem készült ez idáig vizsgálat a Covid19 járvánnyal összefüggésben, amely ilyenfajta területi megközelítésben foglalkozna a témával. Egy egyedi, több mint 5000 fő megkérdezésével készült kérdőíves adatfelvételtől előállt adatbázisra alapozva a tanulmány arra keresi leíró jelleggel a választ, hogy a 2018 és 2021 közötti időszakra vonatkozóan milyen mintázatbeli változások figyelhetők meg a társadalmi bizalomban a vizsgált öt közép- és kelet-európai régióban; az országhatárok mentén és a belső régiókban. Az eredmények rámutatnak, hogy azon feltételezés, mely szerint 2021-ben határ mentén és nem határ mentén azonos módon, pozitív irányba változott a társadalmi bizalom, csak részben helytálló.

Kulcsszavak: bizalom, társadalmi bizalom, határmentiség, Kárpát-medence

Social trust at and beyond borders in Central and Eastern Europe in 2021: a five-country study

Research related to trust within various social groups and between societies constitutes an integral part of sociological and social science discourse. However, these studies rarely focus on a comparative analysis of Central and Eastern European countries or address the issue of border regions. Furthermore, it is certain that no investigation has been conducted to date that explores the topic in connection with the Covid-19 pandemic and territoriality. Based on a unique database generated from a questionnaire survey of more than 5,000 respondents, the study aims to provide a descriptive answer to the question of what pattern of changes in social trust can be observed between 2018 and 2021 in the five Central and Eastern European regions: along national borders and within internal regions. The results indicate that the assumption of an equally positive change in social trust in border and non-border areas in 2021 is only partially accurate.

Keywords: trust, social trust, cross-border, Carpathian Basin

KUCSERA BENCE – VARGA-PÉTERFI PETRA

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet-Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

1. Bevezetés

Jelen munka öt közép- és kelet-európai államban megvalósult kutatás empirikus bázisán mutatja be, hogyan alakult 2021-ben az egyéneknek más egyénekbe, közösségekbe, csoportokba vetett bizalma a határ menti és a nem határ menti térségekben. Kifejezett célja azonosítani az egyes államok közötti hasonlóságokat és eltéréseket, rámutatva a határ menti és nem határ menti egyének között kirajzolódó mintázatokra. Előzetesen azt érdemes észrevenni, hogy bár a bizalom egy széles körben kutatott jelenség, a határ menti és nem határ menti dichotómia mentén történő vizsgálódás ritkán kapott eddig szerepet. Mi több, határozottan kevés olyan írás létezik, amely a Covid19 időszakból származna (GIACOMETTI és MEIJER, 2021; GENSCHEL és JACHTENFUCHS, 2021), valamint még kevesebb olyan, amely a közép- és kelet-európai régióra vonatkozna (HAJDÚ és RÁCZ, 2020, FRIEDERY, 2022). A munka ennek a hiánynak a mérsékléséhez kíván eredendően hozzájárulni.

A bizalom kérdése bár számos tudományterületen megjelenik, egységes bizalomdefiníció és bizalomtípusizálás nem létezik (KOVÁTS, 2018). A munka eredendően a személyek közötti bizalomból indul ki (kifejezetten ld. HARDIN, 1991), részben tágabban, a társadalmi bizalom fogalomkörében értelmezve

azt. A társadalmi bizalom definíció szerint ugyanis magába foglalja az egyéni, közösségi, csoportos, szervezeti és társadalmi szinteket egyaránt (WELCH ET AL., 2005). Mindamellett, hogy a fókusz nagyrészt e fogalmi körre helyeződik, marginálisan szerepet kap az intézményekbe vetett bizalom is (ld. újból HARDIN, 1991). Mindez pusztán abból az okból kifolyólag és pusztán marginális jelleggel amiatt, hogy a Covid19-járvány során a bizalomnak ez a típusa már rendre több vizsgálat tárgyát képezte (SEDDIG ET AL., 2022; HERRERO-ARIAS ET AL., 2022; YUAN ET AL., 2021), így ettől teljes mértékben eltekinteni nem lehet.

A határmentiség¹ az 1990-es években vált erősen kutatott témává Magyarországon (BARANYI, 1999, 17. o.); részben a külföldi nemzetrészekben élő magyarság és a rendszerváltás után fokozottan előtérbe kerülő globalizálódási igények miatt (BARANYI, 2004). Ugyanakkor a globalizálódási igénnyel párhuzamosan nem valósult meg a határok könnyű átjárhatósága. A rendszerváltás idején a határok elválasztó szerepe még jelentős maradt, ami hátrányos/ periférikus helyzetbe hozta a határ menti térségeket a határ mindkét oldalán (ÉGER, 1996a, 1996b, HAJDÚ, 2020). Magyarország és a magyarság számára a fordulóponthoz az Európai Unióhoz történt 2004-es

¹ Határmentiség alatt alapvetően olyan egymás mellett lévő térbeli egységeket értünk, melyek et politikai államhatár választ el.

csatlakozás hozta el, amelynek nyomán határozott lépéseket tettek a határok könnyebben átjárhatóságának és egy közös gazdasági tér kialakulásának irányába (BARANYI, 1999; BUSKÓ, 2014, 35. o.). Közép- és Kelet-Európában csak a 2000-es évek második felében, a schengeni egyezményhez való csatlakozást követően nyílt meg a lehetőség a határellenőrzés nélküli mozgásra a jelenlegi formájában (FRIEDERY, 2022).

A határkutatást mint területkutatást – melynek témái közt említhető a határmentiség, a határon átnyúló ingázás vagy a határon átívelő együttműködés – szintén a multidiszciplinaritás és a fogalmi heterogenitás jellemzi (PETE, 2018, 4. o.). A jelenlegi határkutatásokat az európai integráció kontextusa és a határok ellenőrzés nélküli átjárhatósága alakítja (GÜLZAU, 2021). Ez az állítás azonban a szomszédos országok közül Szerbia, Ukrajna és Románia esetében csak korlátozottan értelmezhető (ld. SCOTT, 2022, valamint ld. újból a schengeni egyezményt). Végezetül pedig megjegyzendő, hogy a 2020-as években a Covid19-járvány is számos társadalmi változást generált, amelyek erős hatással voltak a lokális és a nemzetközi mobilitási mintákra (MEGYESI és PÉTI, 2022).

2. Elméleti keret

A bizalom témájában írt tanulmányok bár régóta szerves részét képezik a tudományos szakirodalomnak (ld. például a nem túl korai munkák közül: LUHMANN, 1988, PUTNAM, 1993, vagy FUKUYAMA, 1995), számuk ugrásszerűen csak a kilencvenes évek vége/kétezres évek eleje körül nőtt meg (EBERT, 2009, 72. o.). Ez összefüggésbe hozható azzal az 1960-as és a 2000-es évek között zajlott társadalmi átalakulással, melynek során a korábban jellemzően társaságban töltött idő helyett az emberek egyéni időtöltésbe kezdtek (HARDIN, 2006). Ennek eredményeként a társadalmakon belül egyre nagyobb mértékben jelent meg az egyének egymástól való elidegenedése. Sőt, az elidegenedés mértéke ezt követően is növekedett, egyrészt a technológiai fejlődés hatására (vö. ROTHMAN, 2005; SERNAU, 2012; ADIBIFAR, 2016), másrészt az olyan társadalmi-gazdasági krízisek következtében, mint a 2008-as gazdasági világválság (ld. pl. EARLE, 2009; TONKISS, 2009), a 2020–2022-es Covid19-világjárvány (ld. DEVINE ET AL., 2021), vagy az utóbbi pár évet jellemző polikrízis-időszak (ld. pl.

LAWRENCE ET AL., 2022, 2024; HENIG és KNIGHT, 2023; JØRGENSEN ET AL., 2023).

E jelenségkörben jelenik meg a társadalmi tőke – az egyének közötti kapcsolatokból fakadó kölcsönöség, szolidaritás és bizalom (SIK, 2012, 7. o., valamint ld. még BOURDIEU, 1999) mint egy tág kontextusban vizsgálandó erőforrás, amelyet az egyének jellemzően a lakóközösségekben való részvétellel hoznak létre (PUTNAM, 2000). Ugyanakkor a társadalmi tőke kialakulásának közege egyre inkább kiszélesedni (és felértékelődni) látszik, köszönhetően a széles körben rendelkezésre álló technológiai feltételeknek, amelyek a távolságtól függetlenné teszik a társadalmi tőke kialakulását.

A bizalom a társadalmi tőke egy fontos alkotóeleme (OSTROM és WALKER, 2003). A bizalom kialakulhat egyrészt racionális alapon (az emberek bíznak azokban, akik azt állítják, hogy az érdekeiket a lehető legjobb módon képviselik), másrészt spontán tanult módon (a másokkal szembeni erkölcsös viselkedés eszméjét elfogadva) (GOLDSTEIN és WIEDEMANN, 2022). Azon egyéneknek, akik megbíznak más egyénekben, könnyebbé válik a személyes érdekérvényesítésük: könnyebben alakítanak ki társas kapcsolatokat és könnyebben érik el céljaikat (BODOR és GRÜNHUT, 2015). Az egyének közötti kapcsolatok és a társadalmi hálózatok összességében is erősítik a bizalom kialakulását (PUTNAM, 2000). A társadalmi bizalom leggyakrabban olyan közösségekben alakul ki, ahol az egyének legalább egy közös tulajdonsággal rendelkeznek (jellemzően pl. ha megegyezik a nemzetiségük, azonos az iskolai végzettségük vagy hasonló a jövedelmi helyzetük) (ALESINA és LA FERRARA, 2000). A magas társadalmi bizalommal rendelkező közösségekben társadalmi elvárás, hogy az egyének kölcsönösen a közös érdekek szerint cselekedjenek, és el tudják fogadni, hogy kiszolgáltatottak egymás irányában (OSTROM, 2003, MIN, 2020). Azokban a közösségekben, ahol az egyének bizalmi szintje magas, a társadalom jobban működik és az osztársadalmi jólét érdekében magasabb a tenni akarás (COOK és COOPER, 2003; BODOR és GRÜNHUT, 2015).

A bizalom pozitív hatással van a kreativitásra, az innovációs készségre, a vállalkozókészségre, a gátlások leküzdésére, a közösségi szellemre, a részvételi és együttműködési hajlandóságra, a kollektív gondolkodásra, az interakciók sűrűségére, az intimitására és

a kapcsolathálózatok bővülésére (vö. SZTOMPKA, 1998, 1999). Továbbá a társadalmi bizalom magas szintje erősíti az identitástudatot, a szolidaritási készséget, valamint támogatóan hat a toleranciára, az el- és befogadásra, a nyitottságra, a közvetlenségre, a megismerési hajlandóságra (ld. uo.) és a becsületességre (MIN, 2020). A társadalmi bizalom alacsony szintje negatívan hat e fentiekre, és felerősíti a rutin követését, a konformizmust, a passzivitást és a tekintélynek való alárendelődést, teret adva az izolációnak, a kollektív felelősségvállalás hiányának, a defenzivitásnak, a kiakasztásnak, a sztereotípiáknak és a xenofóbiának, valamint alássa a kollektív érdekek előmozdításában való társas együttműködést (SZTOMPKA, 1998, 1999; BODOR és GRÜNHUT, 2015).

A nemzetiségek egymással szembeni bizalmi foka az előítélet kontextusában is tetten érhető. A bizalmat és az előítéleteket leginkább a történelmi események és a kulturális sztereotípiák alakítják. Míg a homogén társadalmakban kevésbé van jelen a bizalmatlanság és az előítélet, a heterogén társadalmakban erőteljesebben (FISKE, 2017, 797. o.). Értsd: minél több és egymástól különböző csoport van jelen egy társadalomban, annál magasabb lesz a bizalmatlanság és az előítélet mértéke (vö. SÓLYOM, 2020), legyen akár szó több eltérő nemzetiségű vagy több eltérő társadalmi státuszú osztályról. Így például a (többségi) társadalmi elvárásokkal azonosulni nem tudó közösségekkel, vagy épp a szegényebb rétegekkel, illetve a más vallással rendelkező egyénekkel szemben általában nagyobb az előítélet és alacsonyabb a bizalom irányukba (FISKE, 2017, 794–796. o.).

A munka fókuszában megjelenő Covid19-járvány globálisan is hatással volt a társadalmakon belül azonosítható bizalmi szintekre (vö. AASSVE ET AL., 2021). Az intézményekbe vetett bizalom világszerte javult (BARRAFREM ET AL., 2021). Hasonlóképp javult a szakértőkbe és tudósokba vetett bizalom is, a társadalmak elfogadták a szakértői iránymutatásokat (BOL ET AL., 2020). A demokratikus társadalmakban a tudósok, a kormányzati vezetők és a helyi közösségek iránti bizalom is emelkedő pályát járt be.²

² Ld. itt <https://news.gallup.com/poll/311015/americans-rank-halting-covid-spread-medical-privacy.aspx>, itt <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-poll/uk-leads-fall-in-global-trust-in-government-covid-responses-poll-idUSKBN23B0H4>, itt <https://www.kantar.com/uki/expertise/policy-society/political-and-public-opi->

Összességében kijelenthető, hogy az egészségügyi válságok során bekövetkező társadalmi bizalomváltozás a politikai válaszlépések függvénye (KYE és HWANG, 2020), vagyis a kritikus események kezelésének egyik előfeltétele a társadalmon belüli magas bizalmi szint (HAIG ET AL., 2020).

3. Kutatási kérdések és hipotézisek

Az előzőekben bemutatott áttekintő alapján kijelenthető, hogy a Covid19-járvány idején a társadalmi bizalom a korábbiakhoz képest globális szinten is erősödött (BOL ET AL., 2020; AASSVE ET AL., 2021; BARRAFREM ET AL., 2021). A főként demokratikus berendezkedéssel rendelkező államokban rendre nőtt a különböző intézményekbe/ entitásokba vetett bizalom (vö. újból BOL ET AL., 2020; HAIG ET AL., 2020). A bizalom azonban nem csak intézményi szinten érhető tetten, ugyanis annak előfeltétele, hogy az a társadalom legtöbb rétegében növekedjen (HAIG ET AL., 2020). Továbbá kijelenthető az is, hogy a társadalmi bizalom szintje és a határmentiség között összefüggés mutatható ki: az államhatárok közelében élő egyének esetében jellemzően alacsonyabb társadalmi bizalmi szint azonosítható, mint az államok belsőbb régióiban élő egyének esetében (OPPONG ET AL., 1988; MCKAY ET AL., 2024). Ugyanakkor bizonyíték nem áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a Covid19-járvány idején eltérő mértékű/ arányú bizalmi szintbeli elmozdulás azonosítható az államhatárok mentén és a belső régiók között, vagy megegyező.

A fentiek alapján a munka két kérdésre keresi a választ. Nevezetesen, hogy (KK1): mennyiben tértek el a vizsgált közép- és kelet-európai államok lakosainak 2021 első félévében mért társadalmi bizalmi szintjei a korábbi, 2018-as szintektől? Valamint, hogy (KK2): milyen eltérések azonosíthatók a 2021-ben mért társadalmi bizalmi szintekben a vizsgált közép- és kelet-európai államok között?

Mindent összegezve a munkában két hipotézis lett deriválva. Az első szerint (H1): a társadalmi bizalom leírására használt ismérvekben minden vizsgált országban magasabb értékek azonosíthatók a Covid19-időszak második évében, mint azt megelőzően, 2018-ban. A második szerint (H2): a társadalmi

nion/public-opinion-polling, valamint itt <https://www.edelman.com/research/trust-2020-spring-update>.

bizalom leírására használt ismérvekben megegyező értékek azonosíthatók a határ menti és nem határ menti régiókban.

4. Módszertan

Az alábbiakban a szokásosnál bővebb keretek között kerül bemutatásra a jelen munka mögött meghúzódó módszertan. Ennek oka, hogy a felhasznált 2021-es adatfelvétel eredményei most először kerülnek tudományos folyóiratcikkben publikálásra.

A munka egy primer kérdőíves kutatáson alapuló nagymintás online kérdőíves adatfelvétel társadalmi bizalomra vonatkozó eredményeit mutatja be. Az adatfelvétel öt közép- és kelet-európai ország (Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia és Ukrajna) népességére terjedt ki.

Az esetválasztás indoklása, területi és időbeli lehatárolás

A munka a benne megjelenő mintákra rendre magyar, román, szerb, szlovák és ukrán almintaként hivatkozik. Az alminták melletti esetválasztás indoka többértű. Azonban eredendően egy szervezeti adottságra vezethető vissza. Nevezetesen arra, hogy a kutatást jegyző szerzők által affiliált szervezetben megvalósuló munkák jellemzően ezekre az országokra terjednek ki. E szervezeti adottság abból adódik, hogy a közép- és kelet-európai régióban Magyarország mellett a fentebb felsorolt országokban élnek releváns számban és régiós szinten relatív többségben magyar nemzetiségűek (vö. PÉTI ET AL., 2016, 22–35. o.). Hangsúlyos, hogy míg a kutatás tárgyát a munkák többségében a magyar nemzetiségű lakosság jelenti, jelen esetben ez az országok teljes lakossága.

A munka időbeli lehatárolása és egyben az adatfelvétel időtartama 2021. február–június. Ez az időszak a Covid19-járvány második évének első felévé. Az időbeliség megválasztásának elsődleges indoka az volt, hogy teret adjon más (akár korábbra, akár későbbre datált) munkák adatainak Covid19 fókuszú összevetéséhez.

A kérdőív nyelvváltozatai

A több országra kiterjedő kutatás szükségessé tette a kérdőívek több nyelven történő lekérdezését. Ebből adódóan a kérdőívek az almintáknak megfe-

lelően öt államnyelven kerültek lekérdezésre. A kérdőívek különböző nyelvváltozatai közt érdemi eltérések nincsenek.

A kérdőív szerkezete

A kérdőív több tématerületet tartalmazott. Jelen munka fókusza ennek társadalmi bizalomra vonatkozó része. A társadalmi bizalomra vonatkozó kérdések kialakítása során egyrészt vettük a European Social Survey (ESS) bizalomra, segítőkészségre és korrektségre vonatkozó kérdéseit (A4–A6)³, másrészt meghatároztunk további, az egyének saját nemzetiségükhöz való tartozás milyenségét leíró, valamint a más nemzetiségekkel szemben meglévő rokonszenv és ellenszenv azonosítására vonatkozó kérdéseket.

A mintavétel

A kérdőíves felmérés átfogóan, több témára kiterjedő módon vizsgálja az öt közép- és kelet európai államban élő egyéneket. A mintavétel törekedett arra, hogy a négy ismérv tekintetében tükrözze az egyes alminták populációinak a nem, korcsoport, végzettség, valamint a határ mentén (10 és 30 kilométer) és nem határ mentén (belső régiók) élők szerinti valós összetételét. Módszerét tekintve a munka egy nem véletlenszerű kvótás mintavétel (a véletlenszerű/valószínűségi random rétegzett mintavétel nem véletlenszerű alternatívája), amely bár az egyszerű kényelmi mintavételnél megbízhatóbb mintavételi eljárásnak tekinthető, szigorú értelemben mégsem biztosítja a reprezentativitást. Ugyanis az előre definiált részcsoportokra osztott populációkból nem véletlenszerűen kerülnek kiválasztásra az elemek (BABBIE, 2008; BONCZ, 2015, 27–28. o.). A mintába került egyéneket online közösségi médiafelületen a négy ismérv szerinti célzással és folyamatos nyomon követés mellett értük el.

A módszertani korlátokat szem előtt tartva fontos megjegyezni, hogy mivel a jelenleginél jobb és tartalmilag jobban illeszkedő, friss és reprezentatív adatfelvételre nem volt lehetőség, valamint, hogy más ilyen adatfelvétel a jelenlegin kívül nem létezik, az azokból származó eredmények korlátozottan, de alkalmasnak

³ Lásd itt <https://www.europeansocialsurvey.org>, valamint részletesen itt https://stessrelpubprodwe.blob.core.windows.net/data/round9/fieldwork/source/ESS9_source_questionnaires.pdf

tekinthetők arra, hogy érvényes következtetéseket vonjunk le belőlük a populációkra vonatkozóan.

A minta meghatározása

Az adatfelvételnél egy kb. 5000 fős teljes mintanagyság került meghatározásra (1000 fő per alminta), ez a tárgyalt négy ismérv szerint a már említett módon került rétegezésre. A rétegekben az egyes alpopulációk egymáshoz viszonyított súlyát az egyes országok nyilvános, online elérhető nemzeti statisztikai oldalainak adatbázisai alapján határoztuk meg: Magyarország, Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna legutóbbi (2019 előtti) cenzusai alapján a teljes népességre, a népesség nemek (férfi és nő), korcsoport (18–34 éves, 35–54 éves és 55+ éves) és végzettség szerinti megoszlására (alapfokú: ISCED 0–2, közép-fokú: ISCED 3–4 és felsőfokú: ISCED 5–8)⁴, valamint az államhatár mentén (legfeljebb 10, valamint legfeljebb 30 kilométerre) és nem az államhatár mentén (értsd: a belső régióban) élők megoszlására vonatkozó 2019. évi továbbvezetett adatokat (ld. 1. táblázat). Utóbbi esetben a magyar, román, szerb és szlovák

⁴ Bővebben lásd az oktatás nemzetközi szabványos osztályozását (angolul: International Standard Classification of Education; ISCED).

almintákban az EU helyi közigazgatási egységbesorolás települési szintjei (LAU Level 2), míg az ukrán almintában a járási/ kerületi besorolás jelenik meg (RAION Level 2) a még nem kiforrott ukrán decentralizációs reform és annak LAU rendszerhez való megfeleltetés gyermekbetegségei miatt (vö. UDVOYCHENKO ET AL., 2017; DUDLEY, 2019; SIRYK ET AL., 2021). E negyedik munkafolyamatban külön meghatározásra kerültek azok a területi egységek és települések, amelyek az államhatárok 10 és 30 kilométeres sávjában találhatók, valamint azok, amelyek ezeknél beljebb.

Nyers adatok, adattisztítás és súlyozás, adatbázis-építés

Az adatfelvételt követő adattisztítási folyamatokból előállt teljes minta 4611 elemet tartalmazott. Az egyes alminták elemszámát és rétegek szerinti összetételét az alábbi táblázat mutatja (ld. 2. táblázat). Az egyes almintákban szereplő kitöltők nem, végzettség, korcsoport, valamint határ menti és nem határ menti terület szerinti megoszlása a legtöbb (de nem minden) esetben jól közelítette a vizsgált országok teljes lakosságára vonatkozó megoszlásokat (vö. 2. és 3. táblázatokat).

1. táblázat: A vizsgált országok lakosságának nem, végzettség, korcsoport, valamint határ menti és nem határ menti terület szerinti megoszlása

	19stat:HU		19stat:RO		19stat:RS		19stat:SK		19stat:UA	
	Σ 8 061 304fő		Σ 18 260 308 fő		Σ 5 750 985fő		Σ 4 438 180 fő		Σ 34 198 849 fő	
Nem	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
férfi	405697	0,47	8818156	0,48	2768212	0,48	2142090	0,48	15463174	0,45
nő	455607	0,53	9442152	0,52	2982773	0,52	2296090	0,52	18735675	0,55
Iskolai végzettség	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
ISCED 0-2	172261	0,20	4583337	0,25	1270968	0,22	643536	0,15	14192674	0,42
ISCED 3-4	495250	0,58	10755321	0,59	3295314	0,57	2769424	0,62	14812081	0,43
ISCED 5-8	193793	0,23	2921649	0,16	1184703	0,21	1025219	0,23	5194094	0,15
Korcsoport	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
18–34 év	213711	0,25	4852563	0,27	1408573	0,24	1195731	0,27	9009400	0,26
35–54 év	309391	0,36	7019559	0,38	1922068	0,33	1632955	0,37	12183842	0,36
55+ év	338202	0,39	6388186	0,35	2420344	0,42	1609494	0,36	13005607	0,38
10 km-es határ	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
határ menti:10	126415	0,15	1987237	0,11	1211416	0,21	1055777	0,24	3804975	0,11
nem határ menti	734889	0,85	16273071	0,89	4539569	0,79	3382402	0,76	30393874	0,89
30 km-es határ	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
határ menti:30	326904	0,38	4720402	0,26	2390509	0,42	2841772	0,64	7539291	0,22
nem határ menti	534400	0,62	13539906	0,74	3360476	0,58	1596407	0,36	26659558	0,78

Forrás: saját szerkesztés az egyes államok statisztikai honlapja alapján

2. táblázat: Az egyes alminták nem, végzettség, korcsoport, valamint határ menti és nem határ menti terület szerinti megoszlása

	21:HU		21:RO		21:RS		21:SK		21:UA	
	Σ 1005fő		Σ 631 fő		Σ 931fő		Σ 950fő		Σ 1094 fő	
Nem	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
férfi	496	0,49	319	0,51	260	0,28	361	0,38	403	0,37
nő	509	0,51	312	0,49	671	0,72	589	0,62	691	0,63
Iskolai végzettség	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
ISCED 0-2	91	0,09	10	0,02	42	0,05	33	0,03	19	0,02
ISCED 3-4	566	0,56	258	0,41	631	0,68	486	0,51	550	0,50
ISCED 5-8	348	0,35	363	0,58	258	0,28	431	0,45	525	0,48
Korcsoport	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
18–34 év	90	0,09	73	0,12	293	0,31	193	0,20	99	0,09
35–54 év	233	0,23	193	0,31	419	0,45	376	0,40	360	0,33
55+ év	682	0,68	365	0,58	219	0,24	381	0,40	635	0,58
10 km-es határ	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
határ menti:10	157	0,16	29	0,05	164	0,18	255	0,27	132	0,12
nem határ menti	848	0,84	602	0,95	767	0,82	695	0,73	962	0,88
30 km-es határ	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
határ menti:30	364	0,36	172	0,27	410	0,44	664	0,70	233	0,21
nem határ menti	641	0,64	459	0,73	521	0,56	286	0,30	861	0,79

Forrás: saját szerkesztés primer kutatás alapján

3. táblázat: Az egyes alminták esetén alkalmazott súlyszámok

	súly:HU	súly:RO	súly:RS	súly:SK	súly:UA
Nem	Súlyszámok				
férfi	0,95	0,96	1,72	1,27	1,23
nő	1,04	1,05	0,72	0,83	0,87
Iskolai végzettség	Súlyszámok				
ISCED 0-2	2,21	15,83	4,89	4,17	23,89
ISCED 3-4	1,02	1,44	0,85	1,22	0,86
ISCED 5-8	0,65	0,28	0,74	0,51	0,32
Korcsoport	Súlyszámok				
18–34 év	2,77	2,30	0,78	1,33	2,91
35–54 év	1,55	1,26	0,74	0,93	1,08
55+ év	0,58	0,60	1,79	0,90	0,66
10 km-es határ	Súlyszámok				
határ menti: 10	0,94	2,37	1,20	0,89	0,92
nem határ menti	1,01	0,93	0,96	1,04	1,01
30 km-es határ	Súlyszámok				
határ menti: 30	1,05	0,95	0,94	0,92	1,04
nem határ menti	0,97	1,02	1,04	1,19	0,99

Forrás: saját szerkesztés az egyes államok statisztikai honlapjai, valamint primer kutatás alapján

Az alapfokú végzettséggel rendelkező kitöltők száma és aránya nagy mértékben eltért az előre definiált kívánatos szinttől. Ennek oka egyrészt, hogy a korábban bemutatott mintavételi eljárás részlegesen tette csak lehetővé az alapfokú végzettséggel

rendelkező egyének megfelelő számban történő elérését, másrészt pedig, hogy az elimináció során nagyarányú lemorzsolódás volt tapasztalható az alminták ezen csoportjaiban.

Súlyszámok

Az adatfelvétel során használt ismérvek szerinti súlyozást követően előállt számok alapján két különböző összevont súlyszámot alkalmaztunk a táblákban megjelenő rekordokra, amely a változók szerint az alábbiak voltak:

A nem (*sex_w*), korcsoport (*age_w*), iskolai végzettség (*edu_w*), valamint az országhatároktól legfeljebb 10 km-re és a határtól 10 km-nél messzebb, a belső régióban élők (*10_w*) súlyszámai alapján kalkulált 10 km-es teljes súlyszám (*total_10_w*):

$$total\_10\_w = \frac{sex\_w + age\_w + edu\_w + 10\_w}{4}$$

A nem (*sex_w*), korcsoport (*age_w*), iskolai végzettség (*edu_w*), valamint az országhatároktól legfeljebb 30 km-re és a határtól 30 km-nél messzebb, a belső régióban élők (*30_w*) súlyszámai alapján kalkulált 30 km-es teljes súlyszám (*total_30_w*):

$$total\_30\_w = \frac{sex\_w + age\_w + edu\_w + 30\_w}{4}$$

Almintákként így 36 különböző teljes súlyszámot képeztünk, melyeket rekordszinten alkalmaztunk az egyes kitöltők ismérvekhez kötött válaszai alapján (az egyes almintákban előforduló legalacsonyabb és legmagasabb, itt négy tizedesjegyre kerekített 10 és 30 km-es teljes súlyszámokat az alábbi 4. táblázat szemlélteti).

Látható (vö. a 3. és a 4. táblázatokat), hogy az alacsony iskolai végzettségűek nem elégséges mértékben történő eléréséből fakadó magas súlyszámok torzító hatása a teljes súlyszámokban már kevésbé tűnik kritikusnak (ld. a 4. táblázat pirossal és narancsárgával szedett részeit). Az alapfokú végzettséggel rendelkezők egyes almintákhoz viszonyított aránya

meglehetősen alacsony volt, ez a magas súlyszámot kapott rekordok darabszámában és többi rekordhoz viszonyított arányában is megmutatkozik.

A fenti táblázatban megjelenő 10 és 30 km-es teljes súlyszámokból kitűnik, hogy közöttük nincs nagyságrendi eltérés, így alapvetően nem indokolt az elemzésben az együttes közlésük. Ezért a jelen munkában, bár önkényesnek tekinthető módon, a 30 km-es teljes súlyszámok alkalmazása kerül érvényesítésre.

Elemzési módszerek

Az elemzés leíró jellegű. Benne általános statisztikai mutatókat használva kerülnek összevetésre és bemutatásra az egyes alminták közötti eltérések és egyezőségek. Az elemzésben a vezérfonalat a társadalmi bizalom kérdésköre adja, amely a közép- és kelet-európai térségi sajátosságokat figyelembe véve, a jelentős arányban és számban e tágabb régióban élő nemzetiségekre vonatkozó megállapítások felől van közelítve. A kérdőív-elemzés során kiemelésre kerül a kutatásban résztvevő országok államalkotó nemzeteinek magukról, egymásról, valamint a saját államukon belül meghatározó számban élő nemzetiségekre vonatkozó meglátásai a rokonszenv és ellenszenv, valamint a bizalom, a segítőkészség és a korrektség kontextusában. A bizalom, segítőkészség és korrektség viszonyrendszerében teszi mindezt összehasonlító jelleggel; egyrészt a határ menti és nem határ menti régiók vonatkozásában, másrészt a 2018-as ESS felmérésből származó adatokkal való összevetésben. Ezen a ponton újfent érdemes felhívni a figyelmet arra a már fentebb nevesített módszertani korlátra, hogy a 2021-es adatfelvétel során alkalmazott nem valószínűségi, kényelmi mintavételből származó adatok 2018-as reprezentatív mintával történő összevetése korlátozott. Ugyanakkor alkalmasnak is tekinthető, azokból érvényes következtetések vonhatók le. Fontos

4. táblázat: A rekordszinten alkalmazott 10 és 30 km-es teljes súlyszámok minimális és maximális értékei az egyes alminták vonatkozásában

	HU		RO		RS		SK		UA	
	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max
total_10_w	0,7805	1,7587	0,6930	5,0287	0,7909	2,4018	0,7835	1,9530	0,6902	7,2612
total_30_w	0,7889	1,7679	0,6966	5,0500	0,7873	2,3639	0,7909	1,9913	0,7073	7,2561

Forrás: saját szerkesztés

észrevenni ugyanis, hogy a 2021-es adatfelvételnél jobb és a 2018-as ESS felmérés eredményeihez illeszkedő munka a vizsgált régióra és a vizsgált időszakra vonatkozóan nem létezik.

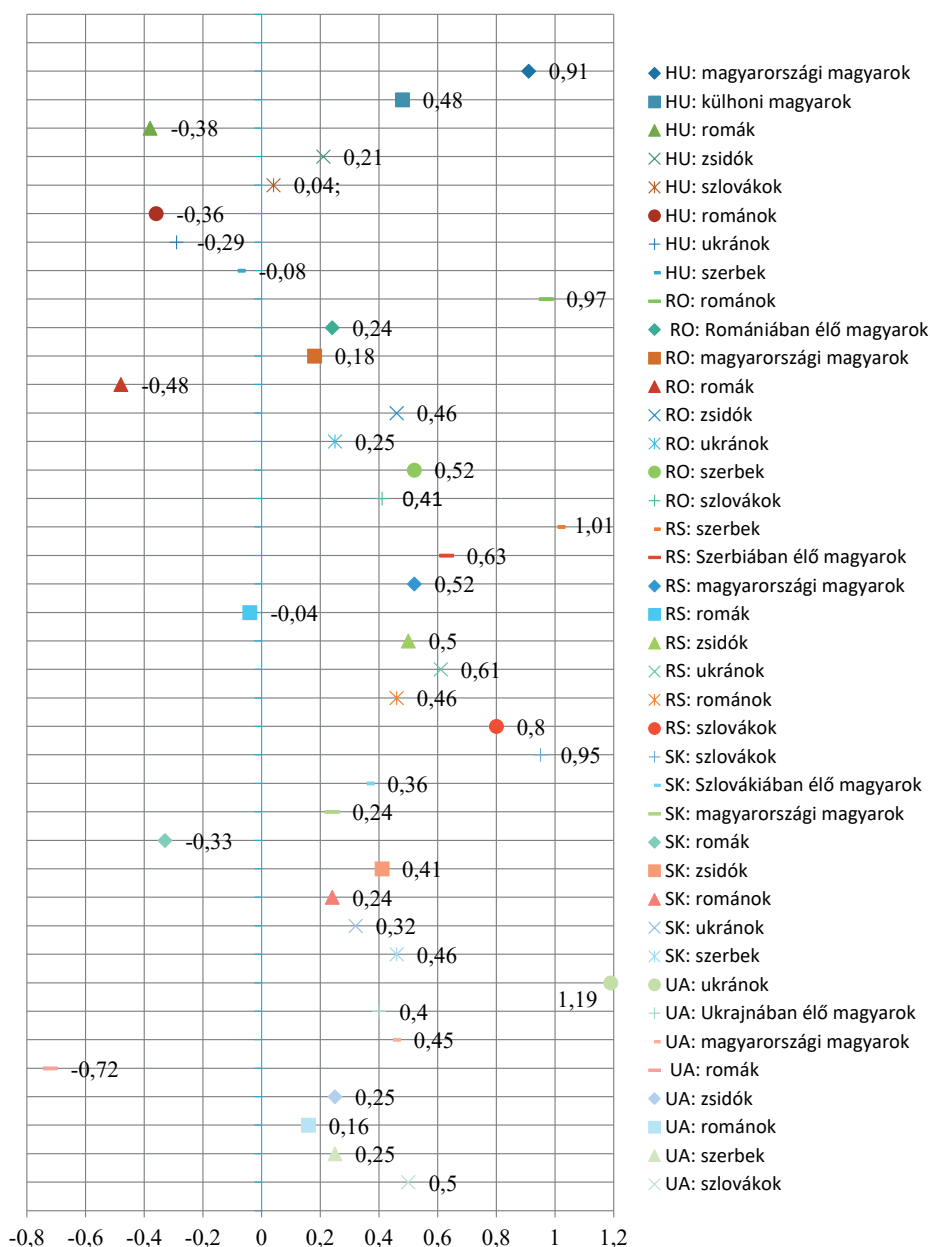
5. Elemzés

A munka a társadalmi bizalom szintjét elsődlegesen az államalkotó nemzetiségeknek a más nemzetiségekhez fűződő előítéletei felől közelíti (teszi mindezt

egy -2 és +2 közötti ötfokú skálán, ahol a -2 az adott nemzetiséggel szembeni abszolút ellenszenvet, míg a +2 az abszolút rokonszenvet jelöli), ugyanis mint arról az irodalmi áttekintésben is szó volt, a nemzetiségek egymással szembeni bizalmi foka az előítélet kontextusában is tetten érhető.

A nemzetiségekkel kapcsolatos rokonszenv és ellenszenv viszonyrendszerében (ld. 1. ábra) a leginkább rokonszenves csoportként minden vizsgált államban a többségi nemzetiségek jelentek meg,

1. ábra: A nemzetiségekkel kapcsolatos rokonszenv és ellenszenv egymáshoz viszonyított relatív erőssége; alminták szerinti bontásban (N=4611)

Forrás: saját szerkesztés

míg a leginkább ellenszenvesként a romák: +0,91, és +1,19, valamint -0,72 és -0,04 közötti értékekkel.⁵ A legnagyobb szórás az ukrán (a romák és az ukránok közötti 1,91 pontnyi eltéréssel), a legkisebb a szerb almintában volt (1,05 pontnyi eltérés a romák és a szerbek között). Az államalkotó nemzetek közül a legellenszenvesebbnek a román, míg a legrokonszenvesebbnek a szlovák nemzetiségűek bizonyultak. A legtöbb nemzetiséggel szembeni ellenszenv a magyar alminta esetén volt azonosítható (összesen négy esetben: a romákkal, a románokkal, az ukránokkal és a szerbekkel szemben), míg a legkevesebb nemzetiséggel szembeni a szerb alminta esetén (mindössze egy esetben). Mindez erősen kitűnik az alábbi, összesített átlageredményeket bemutató ábrából is (ld. 2. ábra). A magyar almintánál határozottan alacsonyabb átlagértékek azonosíthatók, mint a többi almintánál, mi több, pozitív átlagértékeket csak a magyarországi magyarok számításba történő beemelése esetében látni.

Hangsúlyos megállapítás, hogy kölcsönös ellenszenv figyelhető meg magyar–román és ellentétes irányú rokonszenv a magyar–ukrán nemzetiségi

⁵ A romák negatív megítélése egy világszinten általános jelenség (Csepeli et al., 1998).

viszonylatban. Magyarországon a romániaiak, míg Romániában a magyarországi magyarok voltak ellenszenvesek, Ukrajnában a magyarországi magyarok rokonszenvesnek, Magyarországon az ukránok ellenszenvesnek bizonyultak. Szintén hangsúlyos, hogy a magyar nemzetiség esetében minden almintában rokonszenvesebbnek bizonyultak a külföldi magyarok a magyarországi magyaroknál. Ennek magyarázata visszavezethető arra, hogy azokról a magyarokról, akik helyben élnek, több és árnyaltabb információ áll rendelkezésére a nem magyar almintákban szereplő kitöltőknek, így róluk előítéletektől kevésbé terhelten, sztereotip és xenofób értékítéletektől mentesen tudnak véleményt alkotni (KOHUT-FERKI, 2018, BINDORFFER, 2006).

Összevetésben a 2018-as ESS adatokkal⁶ (ld. 3. ábra), érdekes megállapítások tehetők a nemzetiségek viszonyrendszerében.

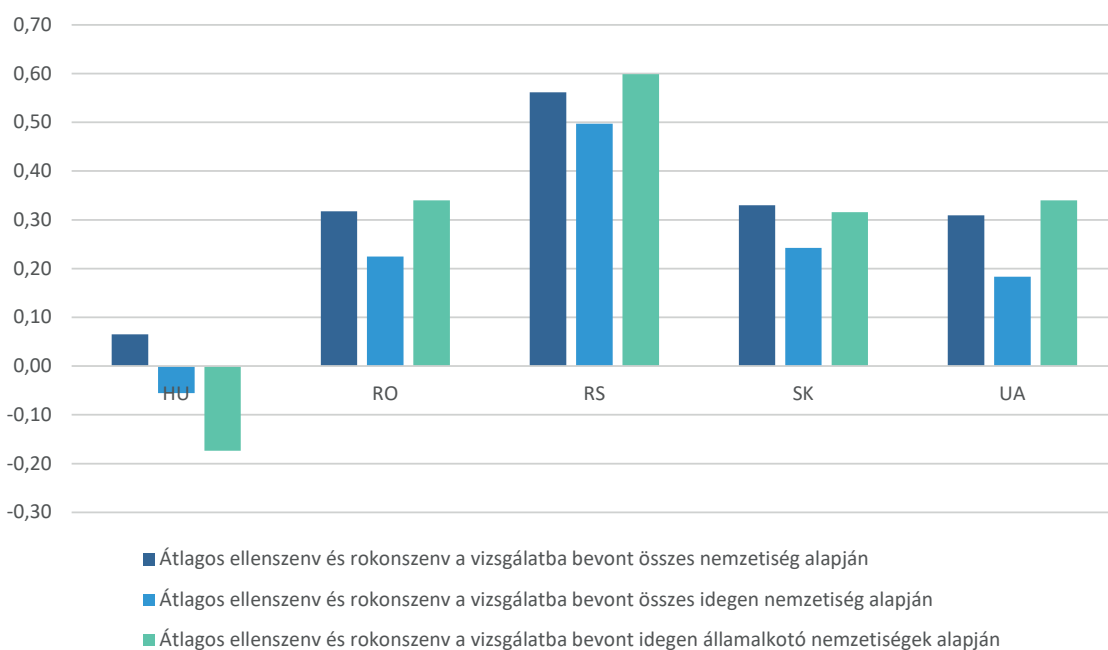
A segítőkészség⁷ és a korrektség⁸ témaköreiben a

⁶ Tekintettel arra, hogy a 2018-as ESS adatfelvételbe Szerbiát, Szlovákiát és Magyarországot vizsgálták, az összehasonlítást is csak három államról lehet tenni.

⁷ {...} az emberek többnyire csak magukkal törődnek (0) vagy leggyakrabban megpróbálnak segítőkészek lenni (10)

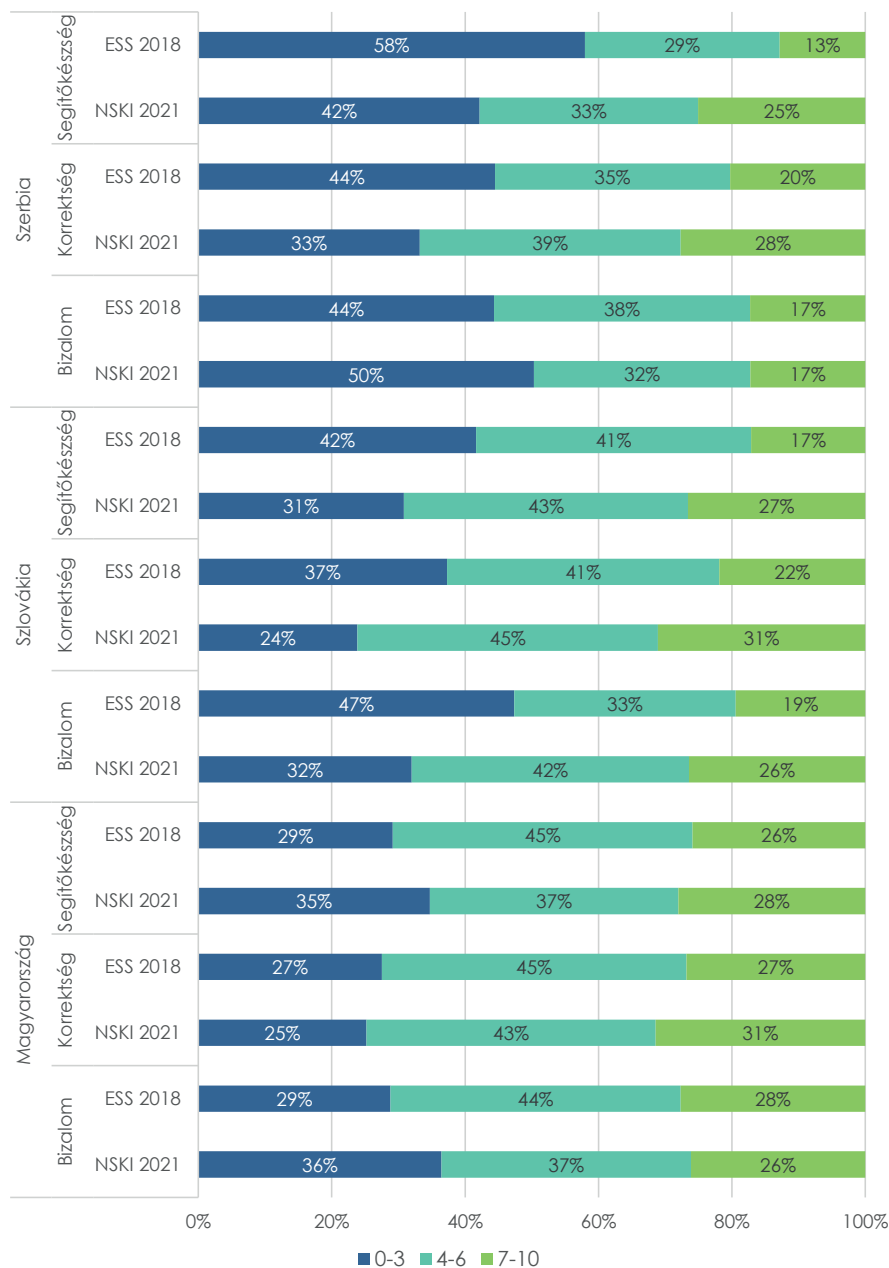
⁸ {...} a legtöbb ember megpróbálja kihasználni Önt (0) vagy megpróbál tisztességes maradni (10)

2. ábra: A nemzetiségekkel kapcsolatos átlagos rokonszenv és ellenszenv erőssége; alminták szerinti bontásban

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: Bizalom, segítőkészség és korrektség megítélésének összehasonlítása az ESS (2018) és az NSKI (2021) alapján

Megjegyzés

Elemzések: Segítő-készség: N_{ESS:RS}=1264, N_{ESS:SK}=1081, N_{ESS:HU}=1660, N_{NSKI:RS}=931, N_{NSKI:SK}=763, N_{NSKI:HU}=994; Korrektség: N_{ESS:RS}=1261, N_{ESS:SK}=1076, N_{ESS:HU}=1651, N_{NSKI:RS}=931, N_{NSKI:SK}=789, N_{NSKI:HU}=995; Bizalom: N_{ESS:RS}=1265, N_{ESS:SK}=1080, N_{ESS:HU}=1659, N_{NSKI:RS}=931, N_{NSKI:SK}=761, N_{NSKI:HU}=997.

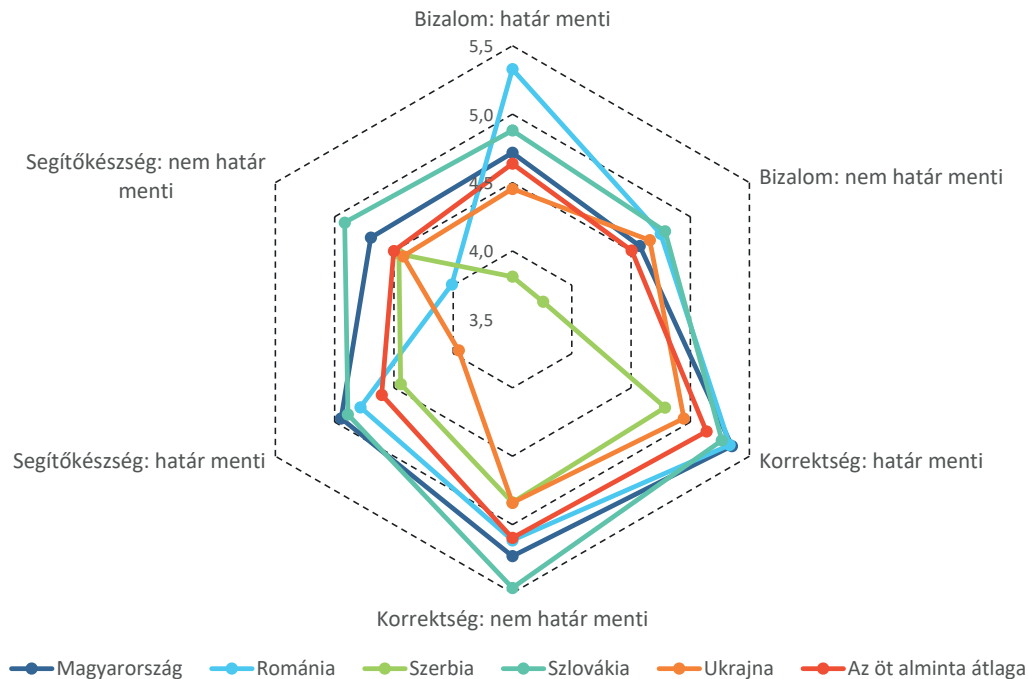
Forrás: saját szerkesztés

Covid19 időszakában rendre magasabb értékek azonosíthatók a korábbi eredményekhez képest. Az eredmények alapján a szerb, a szlovák és a magyar almintákban segítőkészebbnek és korrektebben vélték a kitöltők az embereket, ugyanakkor a bizalom⁹

⁹ {...} a legtöbb ember megbízható (10) vagy érdemes óvatosságnak lenni az idegenekkel (0).

esetében nem azonosítható egy ugyanilyen, mindhárom államra egységesen megmutató pozitív irányú elmozdulás. Ugyanis míg a szlovák almintában az általános bizalom javult 2018 és 2021 között, a magyar és szerb eredmények romló tendenciát mutatnak. A Covid19-járvány magyarázatul szolgálhat ezekre az elmozdulásokra: a társadalmi

4. ábra: Bizalom, segítőkészség és korrektség megítélése határ menti és nem határ menti térségekben 2021-ben, alminták szerinti bontásban

Megjegyzés

Elemzések: Segítőkészség: *határ*: $N_{HU}=369, N_{RO}=157, N_{RS}=407, N_{SK}=528, N_{UA}=195$; *nem határ*: $N_{HU}=625, N_{RO}=417, N_{RS}=524, N_{SK}=235, N_{UA}=797$; Korrektség: *határ*: $N_{HU}=370, N_{RO}=157, N_{RS}=407, N_{SK}=551, N_{UA}=195$; *nem határ*: $N_{HU}=625, N_{RO}=418, N_{RS}=524, N_{SK}=238, N_{UA}=799$; Bizalom: *határ*: $N_{HU}=371, N_{RO}=157, N_{RS}=407, N_{SK}=532, N_{UA}=195$; *nem határ*: $N_{HU}=625, N_{RO}=418, N_{RS}=524, N_{SK}=229, N_{UA}=799$.

Forrás: saját szerkesztés

összefogás mértéke jellemzően nőtt, a segítőkészségnek és a korrektségnek egy magasabb szintje azonosítható. Az ESS eredményei alapján 2018-ban a segítőkészség szintjét Magyarországon értékelték a legjobbra, és 2021-ben is a magyar almintában volt a legkisebb a segítőkészséget alacsonynak és a legnagyobb a segítőkészséget magasnak gondolók aránya (29 és 26 százalékkal) szemben a szerb alminta 58 és 13, valamint a szlovák alminta 42 és 17 százalékaival.

A határ menti és nem határ menti dichotómia vonatkozásában elsődlegesen kiemelendő, hogy a határok 30 kilométeres körzetében rendre magasabb volt a bizalom, korrektség és segítőkészség teljes minta által adott átlaga, mint amit a nem határ mentén élők körében azonosítani lehetett (ld. 4. ábra). Az átlagos eltérés a bizalmi szint esetében volt a legmagasabb (0,13 pont a határ menti és a nem határ menti értékek között). Ugyanakkor az egyes almin-

ták eredményei között határozott különbségek látszanak (ld. uo.).

A szerb almintában a bizalom kiugróan alacsony volt mind a határ mentén mind a belső régiókban mért értékek esetében (3,76 és 3,81), valamint a román alminta esetében egy kiugróan magas bizalmi érték volt azonosítható a határ menti térség vonatkozásában (5,3). A többi esetben az átlag közelítette a teljes minta átlagát: határ mentén 4,4 és 4,9, míg nem határ mentén 4,5 és 4,8 közötti értékekkel. A segítőkészség vonatkozásában Szlovákiában, Magyarországon és Szerbiában nem volt érdemi különbség a határ menti és a nem határ menti eredmények között. Ugyanakkor Romániában és Ukrajnában jelentős és ellentétes irányú különbség állt fent: a két almintában a határ mentén és a belső régiókban mért érték 4,78 és 4,01 (román alminta), valamint 3,95 és 4,42 volt (ukrán alminta). Végül, ami a korrektséget illeti, ebben az esetben látható a legkevésbé

szignifikáns eltérés az alminták között (a teljes minta határ menti és nem határ menti átlagai közötti különbség 0,04 pont volt). Ugyanakkor az uniós tagországok esetében rendre valamivel magasabb értékek láthatók, mint a két nem uniós állam esetében.

6. Konklúzió

A munka célja a társadalmi bizalom határ menti és nem határ menti szintjének azonosítása volt öt közép- és kelet-európai államban, 2021-ben. A munka hipotéziseivel történő összevetés alapján nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a társadalmakon belüli bizalom leírására használt ismérvekben egyértelmű pozitív irányú elmozdulás lenne azonosítható. Bár a segítőkészséggel és a korrektséggel kapcsolatban minden államban javult az ezekre vonatkozó társadalmi megítélés, a kifejezetten a bizalomra vonatkozó eredmények két almintában is negatív irányú elmozdulást mutatnak 2018 és 2021 között. Hasonlóan, a második feltételezés sem igazolható egyértelműen, ugyanis a társadalmi bizalom leírására használt ismérvek eredményeiben különbségek azonosíthatók az egyes alminták között. Ugyanakkor észre kell venni, hogy ezek az eredmények nem mutatnak egyértelműen szignifikáns különbséget sem az alminták között, sem a határ menti és nem határ menti dichotómiában.

Irodalom

Aassve, Arnstein; Guido Alfani; Francesco Gandolfi és Marco Le Moglie (2021). Epidemics and trust: The case of the Spanish Flu. *Health Economics*, 30 (4), pp. 840–857. DOI: <https://doi.org/10.1002/hec.4218>.

Adibifar, Karam (2016). Technology and Alienation in Modern-Day Societies. *International Journal of Social Science Studies*, 4 (9), pp. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.11114/ijsss.v4i9.1797>.

Alesina, Alberto és Eliana La Ferrara (2000). Participation in Heterogeneous Communities. *The Quarterly Journal of Economics*, 115 (3), pp. 847–904. DOI: <https://doi.org/10.1162/003355300554935>.

Babbie, Earl (2008). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassa Kiadó.

Baranyi Béla (1999). A „periféria perifériáján”. A határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Észak-

kelet-Alföldön. *Tér és Társadalom*, 13 (4), pp. 17–44. DOI: <http://doi.org/10.17649/TET.13.4.542>.

Baranyi Béla (2004). Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. *Tér és Társadalom*, 18 (2), pp. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.18.2.942>.

Barrafrem, Kinga; Gustav Tinghög és Daniel Västfjäll (2021). Trust in the government increases financial well-being and general well-being during COVID-19. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 2021/31, pp. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100514>.

Bindorffer Györgyi (2006). Sztereotipizáció az interneti kapcsolatokban. In Bakó Boglárka; Papp Richárd és Szarka László (szerk.), *Tér és Terep. Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák* (pp. 9–35). Budapest: Balassi Kiadó.

Bodor Ákos és Grünhut Zoltán (2015). Társadalmi rétegződés Magyarországon a bizalom mentén. *Századvég*, 20 (78), pp. 19–48.

Bol, Damien; Marco Giani; André Blais és Peter John Loewen (2020). The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*, 60 (2), pp. 497–505. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12401>.

Boncz Imre (szerk.) (2015). *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.

Bourdieu, Pierre (1999). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert (szerk.), *A társadalmi rétegződés komponensei* (pp. 156–177). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Buskó Tibor László (2014). Az államhatárok átjárhatóságáról – politikai földrajzi vázlat. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 2 (4), pp. 21–38.

Cook, Karen S. és Robin M. Cooper (2003). Experimental Studies of Cooperation, Trust, and Social Exchange. In Ostrom, Elinor és James Walker (eds.), *Trust and Reciprocity. Interdisciplinary Lessons from Experimental Research* (pp. 209–244). New York: Russell Sage Foundation.

Csepeli György; Fábrián Zoltán és Sik Endre (1998). Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In Kolosi Tamás; Tóth István György és Vukovich György (szerk.), *Társadalmi riport 1998* (pp. 458–489). Budapest: TÁRKI.

Devine, Daniel; Jennifer Gaskell; Will Jennings és Gerry Stoker (2020). Trust and the Coronavirus Pandemic: What are the Consequences of and for Trust? An Early Review of the Literature. *Political Studies Review*, 19 (2), pp. 274–285. DOI: <https://doi.org/10.1177/1478929920948684>.

Dudley, William (2019). Ukraine's decentralization reform. *SWP Working Papers*, 3 (1), pp. 1–34.

Earle, Timothy C. (2009). Trust, Confidence, and the 2008 Global Financial Crisis. *Risk Analysis*, 29 (6), pp. 785–792. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2009.01230.x>.

Ebert, Tara A. E. (2009). Facets of Trust in Relationships – A Literature Synthesis of Highly Ranked Trust Articles. *Journal of Business Market Management*, 3 (1), pp. 65–84. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12087-008-0034-9>.

Éger György (1996a). Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben. *Pro Minoritate*, 5 (3), pp. 95–106.

Éger György (1996b). Gyepű vagy periféria? Néhány közép-európai határ menti térség hosszú távú demográfiai iránya. *Iskolakultúra: Pedagógusok Szakmai-tudományos Folyóirata*, 1996/9, pp. 34–37.

Fiske, Susan T. (2017). Prejudices in Cultural Contexts: Shared Stereotypes (Gender, Age) Versus Variable Stereotypes (Race, Ethnicity, Religion). *Perspectives on Psychological Science*, 12 (5), pp. 791–799. DOI: <https://doi.org/10.1177/174569161770820>.

Friedery Réka (2022). Pandémia és szabad mozgás: a Schengeni határ-ellenőrzési kódex és az uniós digitális COVID-igazolvány. In Gárdos-Orosz Fruzsina és Lőrincz Viktor Olivér (szerk.), *Jogi diagnózisok, II. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre* (pp. 235–250). Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet.

Fukuyama, Francis (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Simon and Schuster.

Genschel, Philipp és Markus Jachtenfuchs (2021). Post-functionalism reversed: solidarity and rebordering during the COVID-19 pandemic. *Journal of European Public Policy*, 28 (3), pp. 350–369. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1881588>.

Giacometti, Alberto és Mari Wøien Meijer (2021). Closed borders and divided communities: status report and lessons from Covid-19 in cross-border areas. *Nordregio Report*, 2021/6, pp. 1–60. DOI: <http://doi.org/10.6027/R2021:6.1403-2503>.

Goldstein, Daniel. A. N. és Johannes Wiedemann (2022). Who Do You Trust? The Consequences of Partisanship and Trust for Public Responsiveness to COVID-19 Orders. *Perspectives on Politics*, 20 (2), pp. 412–438. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592721000049>.

Gülzau, Fabian (2021). A “New Normal” for the Schengen Area. When, Where and Why Member States Reintro-

duce Temporary Border Controls? *Journal of Borderlands Studies*, 38 (5), pp. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/08865655.2021.1996260>.

Haig, Christian Stirling; Habiba Ahmed; Henry Newton és Samuel Brannen (2020). *Covid-19 Reshapes the Future*, 28 July 2020, <https://www.csis.org/analysis/covid-19-reshapes-future>. Letöltés: 2024. 03. 06.

Hajdú Zoltán (2020). *Államhatárok, perifériák, határvilágok a Kárpát-medence északkeleti szegletében a kétpólusú világ összeomlása után, az európai uniós csatlakozások előtt*. In Péti Márton; Schwarcz Gyöngyi és Ress Boglárka (szerk.), *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól* (pp. 149–155). Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet.

Hajdú Zoltán és Rácz Szilárd (2020). Államhatár-politikák az Európai Unióban és Magyarországon a globális koronavírus-válság kezdeti időszakában. *Tér és Társadalom*, 34 (2), pp. 202–210. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3260>.

Hardin, Russel (2006). *Trust*. Cambridge: Polity Press.

Hardin, Russel (1991). Trusting persons, trusting institutions. In Richard J. Zeckhauser (eds.), *Strategy and Choice* (pp. 183–209). Cambridge, Mass.: MIT Press.

Henig, David és Daniel M. Knight (2023). Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today*, 39 (2), pp. 3–6. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12793>.

Herrero-Arias, Raquel; Gaby Ortiz-Barreda; Elżbieta Czapka és Esperanza Diaz (2022). The evolvement of trust in response to the COVID-19 pandemic among migrants in Norway. *International Journal for Equity in Health*, 21 (154), pp. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-022-01747-9>.

Jørgensen, Peter Søgaaard; Raf E. V. Jansen; Daniel I. Avila Ortega; Lan Wang-Erlandsson; Jonathan F. Donges; Henrik Österblom; Per Olsson; Magnus Nyström; Steven J. Lade; Thomas Hahn; Carl Folke; Garry D. Peterson és Anne-Sophie Crépin (2023). Evolution of the polycrisis: Anthropocene traps that challenge global sustainability. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 379 (1893), pp. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2022.0261>.

Kohut-Ferki Julianna (2018). Empirikus találkozások és sztereotípiák párhuzamos együttélése a Beregdédán élők etnicitásában. *Erdélyi Társadalom*, 16 (2), pp. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.17177/77171.218>.

Kováts Gergely (2018). A sokszínű bizalom. *Educatio*, 27 (4), pp. 531–547.

DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.001>.

Kye, Bongoh és Sun-Jae Hwang (2020). Social trust in the midst of pandemic crisis: Implications from COVID-19 of South Korea. *Research in Social Stratification and Mobility*, Vol. 68, pp. 1–5.

DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100523>.

Lawrence, Michael; Scott Janzwood és Thomas Homer-Dixon (2022). What Is a Global Polycrisis? And how is it different from a systemic risk? *Cascade Institute*, Sept. 2022, <https://cascadeinstitute.org/wp-content/uploads/2022/04/What-is-a-global-polycrisis-v2.pdf>. Letöltés: 2024. 03. 06.

Lawrence, Michael; Thomas Homer-Dixon; Scott Janzwood; Johan Rockström; Ortwin Renn és Jonathan F. Donges (2024). Global polycrisis: the causal mechanisms of crisis entanglement. *Global Sustainability*, 7 (6), pp. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1017/sus.2024.1>.

Luhmann, Niklas (1988). Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In Gambetta, Diego (eds.), *Trust*. Oxford: Blackwell.

McKay, Lawrence; Will Jennings és Gerry Stoker (2024). Social ties, trust and the geography of discontent. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2024 (17), pp. 17–36. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsad043>.

Megyesi Zoltán és Péti Márton (2022). Nemzetközi mobilitási magatartás és lehetséges járványhelyzeti jövője a Kárpát-medencei magyarság körében, 2020. *Területi Statisztika*, 62 (6), pp. 698–731. DOI: <https://doi.org/10.15196/TS620604>.

Min, Jungwon (2020). Does social trust slow down or speed up the transmission of Covid-19? *PLoS One*, 15 (12), pp. 244–273. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244273>.

Oppong, J. R.; R. G. Ironside és L. W. Kennedy (1988). Perceived Quality of Life in a Centre-Periphery Framework. *Social Indicators Research*, 20 (6), pp. 605–620. DOI: <https://doi.org/10.1007/bf03359560>.

Ostrom, Elinor (2003). Toward a Behavioral Theory Linking Trust, Reciprocity, and Reputation. In Ostrom, Elinor és James Walker (eds.), *Trust and Reciprocity. Interdisciplinary Lessons from Experimental Research* (pp. 19–79). New York: Russell Sage Foundation.

Ostrom, Elinor és James Walker (2003). *Trust and Reciprocity: Interdisciplinary Lessons from Experimental Research*. New York: Russell Sage Foundation.

Péti Márton (2018). A magyarországi határkutatás három évtizede. Szakirodalmi áttekintés. *Tér és Társadalom*, 32 (3), pp. 3–19. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.32.3.3048>.

Péti Márton; Csata Zsombor; Schwarcz Gyöngyi és Borbély Mátyás (2021). Hogy élnek a magyarok? A Kárpát-medencei magyarság életminőségének átfogó vizsgálata. *Magyar Tudomány*, 182 (6), pp. 755–768. DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.6.4>.

Putnam, Robert (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster.

Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. New York: Basic Books.

Rothman, Robert A. (2005). Inequality and stratification: Race, class, and gender. Upper Saddle River, New York: Routledge.

Scott, James (2022). Hungarian Border Research as a reflection of European integration and regional transformation. *Tér és Társadalom*, 36 (3), pp. 28–46. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.36.3.3428>.

Seddig, Daniel; Dina Maskileysen; Eldad Davidov; Icek Ajzen és Peter Schmidt (2022). Correlates of COVID-19 vaccination intentions: Attitudes, institutional trust, fear, conspiracy beliefs, and vaccine skepticism, *Social Science & Medicine*, Vol. 302, pp. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114981>.

Sernau, Scott R. (2012). *Global Problems: The Search for Equity, Peace, and Sustainability*. South Bend: Indiana University South Bend

Sik Endre (2012). *A kapcsolati tőke szociológiája*. Budapest: Eötvös Kiadó.

Siryk, Zinovi; Nazarii Popadynets; Mykhaylo Pityulych; Olha Chakii; Inna Irtysheva; Olena Panukhnyk; Vasyl Hyk; Yana Fedotova; Yuliia Rohozian és Nataliia Lysyak (2021). Decentralization of Local Self-government under the Conditions of Administrative-territorial Reform in Ukraine. *Accounting*, 7 (4), pp. 781–790. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.ac.2021.2.006>.

Sólyom, Andrea (2020). About the System of Prejudices among the Hungarian Youth in Romania, Slovakia, Serbia, and Ukraine. *Acta Univ. Sapientiae, Social Analysis*, 2020/10, pp. 27–55 DOI: <https://doi.org/10.2478/ausoc-2020-0002>.

Sztompka, Piotr (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sztompka, Piotr (1998). Trust, Distrust and Two Paradoxes of Democracy. *European Journal of Social Theory*, 1 (1), pp. 19–32. DOI: <https://doi.org/10.1177/136843198001001003>.

Tonkiss, Frann (2009). Trust, confidence and economic crisis. *Intereconomics*, 44, pp. 196–202. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-009-0295-x>.

Udovychenko, Volodymyr; Anatoliy Melnychuk; Oleksiy

Gnatiuk és Pavlo Ostapenko (2017). Decentralization Reform in Ukraine: Assessment of the Chosen Transformation Model. *European Spatial Research and Policy*, 24 (1), pp. 23–40. DOI: <https://doi.org/10.1515/esrp-2017-0002>.

Welch, Michael R.; Roberto E. N. Rivera; Brian P. Conway; Jennifer Yonkoski; Paul M. Lupton és Russel Giancola (2005). Determinants and Consequences of Social Trust.

Sociological Inquiry, 75 (4), pp. 453–473.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2005.00132.x>.

Yuan, Hang; Qinyi Long; Guanglv Huang; Liqin Huang és Siyang Luo (2022). Different roles of interpersonal trust and institutional trust in COVID-19 pandemic control. *Social Science & Medicine*, Vol. 293, pp. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114677>.